

SZAKOLCZAY LAJOS Hóharmat Isten képében

Nagy László és kortársai

Nagy László, a legszelídebb „versben bujdosó haramia”, akinek korbácsaitól fölöttébb félték az igaztalankok, szerencsés korban élt. Nem azért, mert az idő tájt minden galádságra (persze a kezdet más volt) – porcukrot hintett az ég, hanem azért, mert felnőtt fejjel megtapasztalhatta, hogy mit is jelent a szocializmus zűrös korszakában embernek megmaradni. Az erkölcsöt hirdetni – tiszta, szabad szóval – akkor, amikor a pártfegyelem által jól őrzött skatulyákban gyűlt a gyakran vér szennyezte mocsok, bátor tett volt.

Ám a véletlen révén rámért szerencse nemcsak azért volt ajándék, mert a költő, a kemény szó apostola a meglopottak érdekében sűrűn hallathatta hangját, hanem azért is, mert olyan szellemi társak – egy nagy nemzedék jelesei – között élt (sokukkal barátságban, másokat mesterként tisztelve), akik a huszadik század derekán, s az azt követő pár évtizedben jelenlétükkel s műveikkel igencsak lendítettek a magyar művelődés kátyúba ragadt szekerén.

Szembementek – mi mást tehettek volna – a korrallal, s ez etikájuk szerint nem különös cselekedet volt, hanem a zsarnoksággal szembeni nyílt megvallása annak, hogy elég!

Az ármádia idősebb tagjai – Kassák Lajos, Ferenczy Béni, Tamási Áron, Németh László, Nagy Lajos, Korniss Dezső – már a két világháború között letették névjegyüket, s hogy némelyikük korábban a baloldallal szimpatizált, még nem jelenti azt, hogy automatikusan elfogadta volna az új – a felszabadulással *dúlást* hozó – „rend” parasztot és értelmiségit egyként gúzsba kötő intézkedéseit. Kassák hajdanában már avantgárd lapjaiban „szocializálódott” – a Ma címlapján Bortnyik Lenin-metszete mellett Mattis-Teutsch-grafika és Bartók-kotta is szerepelt –, Tamási pedig a Vásárhelyi Találkozó (1937) *Megnyitó beszédében* mondta ki, forrósítva a léghőrt, a szellem emberére kötelező álláspontot: „a magyar történelemben igen gyakran megtörtént, hogy költők és írók álltak a dobogón, és onnan követelték közösségük számára a honpolgári jogokat, embertestvéreik számára magyar és idegen elnyomóktól egyaránt az emberi szabadságot.”

Nagy László, tudtommal, sosem választott magának pódiumot. Kitarzott a perlő szó – „káromkodásból katedrális” – igazsága mellett. Versének politikuma sem plakát-harsányan agitatív jellegű, hanem mély meggyőződésből származó ítélet. Baráti körében vagy azokban a társaságokban, ahol szívesen megfordult, többen is

(Tamási Áron, Németh László, Veres Péter, Simon István, Zelk Zoltán, Sütő András, Csoóri Sándor) művelték a publicisztika műfaját mint szemnyitogató eszközt, ő – kivéve a tulipános házak melletti kiállítását (Élet és Irodalom-vita) – megmaradt a költeménybe rejtett, ezért talán hathatósabb gyúanyagnál.

A fényes szellőkkel indult, a paraszti sorsból való kiemelkedést tekintve azonos arcokat mutató költő-triumvirátusból Simon István – aki országgyűlési képviselő is volt – politizált (népfrontos jelleggel) a meghatározottabban. (Fokozatosan gondolativá váló verseiben később számat is vetett eme korszakával.) Juhász Ferenc rejtetten is nyílt „közéleti kacsaringója”, az Aczél Györggyel való – taktikai? – barátkozás főképp a főszerkesztőt (Új Írás) emelte-sújtotta. Valószínűleg ennek volt köszönhető, hogy fokozatosan eltávolodott fiatalkori, szívbeli barátjától, a *Búcsúzik a lovacska* költőjétől. Pedig hányszor mondta fünek-fának, hogy *együtt* kellene lapot csinálniuk.

Ám ezek a drámai szakítások – lett légyen megannyi oka (hiúság?, a szereplők megváltozott életkörülményei?) – bármily fájdalmat hordoztak is, valójában csak a felek magánéletére hatottak. A művek közötti kapcsolat – mert mindeniknek valamiféle „társadalmias látomány” állt a fókuszában, ideértve a magyarság sorsproblémáit s a történelmi ajzottságot is – sosem szakadt meg. A példa korai, de jól mutatja, hogy mindketten ugyanannak a láncnak *erős* szemei. Ha Juhász még a forradalom előtti nagy művében, *A tékozló országban* azt mondta, az „időutazást” tekintve nem is kicsi metaforikus súllyal, hogy „Árva nép, pusztas ország, téged ki fog majd méltón elsiratni?” – a sors csalafinta fintora, hogy a poémát *Dózsa*-sorozatával illusztráló Kondor Béla később Nagy László és Szécsi Margit egyik legjobb barátja lesz –, a *Karácsony, fekete glória* költője a magyar októbert elsirató versében alig pár év múlva így felelt: „Léleknek nem hozol békét / ó busa isteni angyal! / Vér-illatos a karácsonyfa, / – glória – / aggatva iszonyattal. (...) Csillagig nő a halálfa, / ragyognak vér-zománcos / gömbjeid – szemem fájva zendül / – glória – / a holtak homlokához!”

Ebbe a drámai hangulatú *azonosságba* nem kell sok mindent belelátni, azt azonban igen, hogy mindkét poéta a versnyelv – igaz, más-más módon történő – (talán Nagy Lászlóhoz illik ez a szó) *meglovagolásával* milyen téres síkra ért. (Nem csupán a „terület” mérete érteendő ezen.) Juhász mohácsa – későbbi költészetében is észlelni ezt – barokkos *lendülettel*, a szóképzés mámorában kozmikus magasságokban (a biológia kozmoszát is magában foglalva) landolt. Evvel a szándékos *tülpörgetéssel* vallatik Isten, ország, ember.

A *Versben bujdosó* szerzője viszont – még nagy terjedelmű, a föld és a szokásvilág mitológiáját látomásos „realizmussal” vegyítő poémáiban is – ökonomikusabb, visszafogottabb. A pontosság azoknak a látomásos vagy annak tetsző – némelykor az abszurditásig hihetetlen – „verstörténéseknek” is sajátja, amelyekben egy jóízű, kocsmai haláltudat (netán végletekig fokozott félelem) a füllettős népmesei toposzok segítségével van kibontva. (Nem tudom, hogy a jól ismert, humoros hetilap, a *Ludas Matyi* elrettentés gyanánt hány kortárs költő versét közölte – valószínűleg egyetlen lírikusét sem –, az viszont tény, hogy az *Irtsák ki a délibábot* kitűzetett eme sajátos szégyentáblára, holott Czine Mihály emlékezéséből kiviláglik, hogy a költemény az újfelhértői Koppantó Csárdában eltöltött *vidám délutánnak* csaknem „szó szerinti”, a valóságos mozgásokat híven visszaadó leképzése.)

Kormos István, a Juhász helyébe lépett régi-új barát – akinek sok minden mellett azt a megrendítő tévériportot is köszönhetjük („– Mit üzensz azoknak, akik száz vagy ötszáz év múlva ülnek szembe veled? – Ha lesz emberi arcuk egyáltalán, akkor csókolom őket.”) – vagabund, kópés hangjával, a sinkai mezőket Erdélyre is kiterjesztő (*Ágborisrét*) népi szürrealizmusával, örökké cicerélni akaró jókedvével (csak Sövényházi Márta helyett mindig mást talált), Yorick bohócsipkáját (hogy kéznél legyen) mindig a hóna alatt hordozva, végzetlen keserűségének a kacajával – ami mindig fiatalos derűnek számított – jó hatással lehetett Nagy Lászlóra. (Ikerfogatuk az irodalomtörténész-kritikus Kiss Ferencsel és az akkor sofőrként funkcionáló Zelnik Józseffel kiegészülve Erdélyt is bejárta.)

A *Szegény Yorick* költőjének, aki mellel nem egy induló fiatal (Kiss Anna, Veress Miklós, Kovács István, Nagy Gáspár, Pintér Lajos, Szöllősi Zoltán) istápolója is volt – ezek az ifjonc poéták természetesen Nagy Lászlóhoz is kötődtek – fölöttébb fájt, hogy Juhász és Nagy nem (vagy alig) akarnak egy tából cseresznyézni. Ha tehetné, egyiknek és másiknak is – ha szükséges, naponta

– fölolvassná az 1951-es *Testvéreket* („Iszkázi Rimbaud, ha öreg leszel, / fehér fejed fölvesd s hajóra szállj. / Vagy indulj holnap, áll még Tahiti, / Ramanborannál hajóddal megállj. (...) Juhász, Juhász, / rímgörgető-Yukon, / ne vesszünk össze egy bitang juhon.”).

De a *zajlás* mindig mást hozott. Néha tragédiákat is. Kormost, a szelíd angyalt, a „kék szeműt”, épp Nagy László temette – „Páratlan versbeszéd az övé a hazában”

–, és nemsokára, megemésztve a fájdalmat, Juhász is elsi-ratta Nagyot furcsa, *Az üres járógép* címmel illetett poémájában (talán szégyenkezve is azért, mert a *Hószakadás a szívre* című nagy versét nem merte közölni).

Hószakadás a szívre? *Hószakadás a szívre és a házára!* Nem gondolhatnám, hogy a felsőiszkázi kozmosz – csillag-kert, történelem-kert, szerelem-kert – gazdája, a doni fehér jégkoporsók kapcsán vallatva a kort, épp a halálra készült, jóllehet magában már rég, a természeti ember bölcsességével *elrendezte* a végső dolgokat. „Tudod, a halál elvisz mindenkit, de aki fél tőle, azt előbb, még élteben meg is alázza” – mondta Kósa Ferencnek. Őt, a bátrát, nem alázza meg. Csak incselkedett vele.

Köréje ültette a halállal *viselőseket* – egy regiment kitelnék belőlük –, hogy ne feledhesse a kor (Szécsi Margit, a hűséges társ szavával) a Nagy Virágvágó Gép – micsoda parancs, hogy a legjobbak hullnak el mindig – mesterkedéseit. Ahogyan sorolom a neveket, fekete levelek hullnak az avarra. (Amely a társadalom, a történelem és a politika nyaktilója nyomán, a szingizdagságra sosem ügyelve, végtére mindig is koromfekete.) Tamási Áron, Kondor Béla, Kamondy László, B. Nagy László, Simon István, Szabó István, Szilágyi Domokos, Latinovits Zoltán – még sorolni is félelmetes. És hogy a föld alatt se legyen nyugta, folytatódik – Hervay Gizella, Huszárík Zoltán és Korniss Dezső, Czine Mihály és Ratkó József, Szécsi Margit és Zelk Zoltán, Páskándi Géza és Szervác József, Rózsa Endre és Zolnay Pál, Kiss Ferenc és Berki Viola, Sütő András és a legfrissebb halott, Nagy Gáspár nevével – az irdatlan menet.

Dési Huber István (1895–1944), akvarell

Ami előtt továbbrajzolnám Nagy László és a körötte bolygó kortársak körét, egy pillanatra hadd lépjek vissza a vakító gyász-fehérséghez. Talán azért is, mert a *Hószakadás a szívre* az a „politikai” – az életműre így nyíltsággal nem nagyon jellemző – költemény, amely előkészítette a költő-esszéista-filmíró Csoóri Sándor történelmi vizsgálódását (*A magyar apokalipszis*), s ugyancsak utat tört a filmművész Sára Sándor e témakörben mozgó dokumentumfilmjének, a *Pergőtűznek* is. Tehát amikor Nagy László azt írta, hogy „a kétszázötvenezer / már nem ábrándozik többé / hazáról tüzről tüzes levesről / még lelkük se bujdoshat elakadt / belefűlt az is a hóba // Zöld alapon piros parolit / pázsiton vért / visel a hazai Halál”, akkor – miként Csoóri mondotta volt a felkent *tiszogatókra* – a „büntudat hóviharából” kiemelt egy népet.

A Nagy László-féle „magyarság-vers” történelmi korpusza – a tartás becsülendő – bizonyos összhangzattal (költők – erkölcs-szimfóniák!) hivatott megvalósítani. Bár illúzióknak tetszik, előre is és hátra is sugárzik az időben. Amiből épült, azt továbbadja, s amit továbbad, az ugyancsak élni fog más kontextusokban. (És perzselő érvénye van a szinkronitásnak is.) Valamely író-tudós-művész akár egyetlen közös elem vagy tematika folytán is kapcsolódhatnak az életműhöz – például Tornai József a *Veres Péter énekekkel*, s a természet „filozófiáját” faggató kozmikus vággyal, a népzene gyűjtő és -tudós Kallós Zoltán a *Táncbeli tánc-szók*ból is kihallható csujogatókkal, Latinovits Zoltán az Ady-életműben lázzal fölfedezett, Nagy Lászlónak is kedves „korbáccsal”, Korniss Dezső a korérzékeny *pásztoRablókkal* és a belőlük eredő erkölcsi motívumokkal, Tóth Bálint és a kanadai Fáy Ferenc a szimfóniává fejlesztett 1956-os élményekkel (egyáltalán, ez utóbbitől ismeri-e valaki a *Jeremiás siralmi* című, egy egész poémára kiterjedő átok-imát?).

Nagy László és Kondor Béla sokirányúsága ellenére is rokon komplexitást mutató kapcsolata leginkább a közös „élményvilágban”: a világlátásban, a reneszánsz teljességhez való vonzódásban, az anyagszeretletben és kézmívességben, a teremtett szellemi és tárgyi világ magas fokú igényességében mutatkozik meg. Nagy László sosem lép – ha egyáltalán létezik ilyen terrén – Kondor szakrális terébe, viszont „angyalai”, „katonái”, igazságosztó – mindig a konvenció ellen lázadó – „szentjei-szörnye” ugyanazt az izzást képviselik, mint ami grafikus-festő-költő barátját jellemzik.

Mindketten Ikaroszként akarják a kozmoszt meghódítani. A *Darázskirály* piktora szárnyas gépek, modellek, kilövő-állványok révén – épített hangszereiben is ott a technikai virtuozitás mint leonardói örökség –, míg költő-képzőművész társa a természet szervességét és erejét szimbolizáló, pegazussá fejlesztett ló segítségé-

vel. (Tárgyaik is szemben állnak egymással: az egyiké lepke-áttört váz, a másiké tömör anyag-reális.) Kondornak Palestrina kórusa és Bach zenéje adja a megnyugvást, a *Menyegző* poétájának a „gyimesi keservek és a mezőségi lassúk zokogásai”.

A feleség, Szécsi Margit nemcsak azzal lép a bűvös körbe, hogy több verset ír – miként az egyik címe közli – *A repülés géniuszához*, hanem avval is, hogy idegrendszereinek minden húrjával már-már mámorosan ünnepli a Földtől (a reáliáktól?) való elszakadást. „Szárnyaink legyűrük a vonzást. / Isten velünk. / Madári csontokkal bordás / mellkasunk s az égi aranyház / Emelkedünk.” Egy másik versében a festőművész-költő barátot védangyalnak is megteszi, a személyükön túllépve nyilván közösségi jelleggel: „Ó, ripacsos gyémánt-szobor! / Átlátszó-tiszta életed, / hibáid is tündöklenek. / Vigyázzon ránk kettős erőd: / az igazság, s a képzelet” (*Kondor Bélának*). A jó barátot elsirató vers, *Az ítélkező* pedig a véghetlen fájdalom ordításával – „Kenyerünk, Angyalunk, Forradalmunk” – ama híres festmény motívumát visszhangozva, átvállalja az angyal fogai közül kieső, gyilkolásra és védelemre egyként alkalmas, a felelősséget szimbolizáló szerszámot: „az a kés a miénk / az a kés a miénk már”. *Az Imák*, a sodró erejű Miatyánk-parafraíz szintén Kondor emlékének áldoz: „Nem láttuk mi magát részegen toporogni, / maga a szívét itta le sikeresen, / hordozva a nemzet zsákját akár a vasúti rakodómunkás”.

Szécsi, az Európa útjain bolyongó, s azt megfájó, a „menetelés” töviseit férjénél talán jobban is érző költő kiáltékonnyal kötődik az avantgárdhoz. Nem formai, hanem lelki okai vannak – a fölfedezés mint mámor – ennek a viszonyoknak. Eléggé nem becsült nagy poémája, a Kassák ifjúságát megidéző *Madár-e az Denevér?* akarva-akaratlan úgy szélesíti ki a Nagy Lászlóhoz kapcsolódó, hangban és viselkedésmódban újat hozó koncentrikus köröket, hogy közben megmarad legszemélyesebb valomásnak. (Fölköttebb érdekes, ugyanakkor érthetetlen, hogy amíg a *Himnusz minden időben* szerzőjének újításait a modern magyar líra többé-kevésbé be tudta fogadni, Szécsi Margitét teljesen elvetette. Minderre bizonyíték az 1996-os *Hét évszázad magyar költőiben* való alibi-szerepeltetés, két nem túl jelentős verssel.)

A közösségben való gondolkodás és az ezt tükröző magatartásforma – tehát nem csupán a művek stílusbeli hasonlóságáról van szó – olyan embereket is összeköthet, akik – mint a marosvásárhelyi Sütő András – a politikai cselekvés hatékonyságát (vagy éppen lehetetlenségét?) a gyakorlati munkában igencsak megtapasztalhatták, s olyanokat is – mint Nagy László –, akik ódzkodtak a közéleti szerepvállalástól. Ha Sütő karakteres megnyilvánulását – „égő házban nem fészülködni kell,

hanem tüzet oltani” – összevetjük a párizsi séta során magnóból erdélyi muzsikát hallgató felsőiskolai bárd szavaival (Kósa Ferenc naplója őrizte meg), azonnal észlelni az egyezéseket. „Látod, változnak az idők. Vigyázó szemünket még Párizsban sem Párizsra vetjük már. Oda fordulunk, ahol bajok érik az embert. Ahol kellünk. Ahol ég a ház. Lassan olyanok leszünk, mint a kivénhedt tűzoltók, az emlékezetünk kilök magából minden fölösleget. Csak a tüzek ténye marad, meg az oltás.”

Ezért is olyan hatalmas sugarú – az origóban Zrínyi és Balassi, az ív találkozási pontján, mondjuk, Nagy Gáspár – az a kör, amely magába ölel minden, a Nagy László-i életmű és magatartásforma egészével s bármely szakaszával, momentumával azonos vagy azzal hasonló törekvést. A kisebbségi sors nem kis átka, az anyaországtól (életétől s kultúrájától) való elzártság növelte is a „tiltott áru” értékét. Hervay Gizella egy helyütt arról számolt be – több mint négy évtizedes a történet –, hogy Szilágyi Domokossal közös bukaresti üzlethelyiség-lakásukban mily lázas forrósággal másolták le – kézírással! – egyetlen éjszaka a kölcsön kapott Nagy László-kötetet. De az életmű éppúgy világító lámpása volt Farkas Árpádnak és Király Lászlóéknak (a romániai Forrás második nemzedékének), mint az azt követő rajzásoknak. Innen eredeztethető a két versantológia, a budapesti *Elérhetetlen föld* és a sepsiszentgyörgyi *Kapuállító* közötti, rokonszenven messze túlmutató összekötő kapocs is. Ezzel szemben – az avantgárd irányultság miatt a tény nem is annyira meglepő – a jugoszláviai Symposium-nemzedék alkotóit, jóllehet irodalmi papájuk, Bori Imre elsőként szentelt kismonográfiát (Juhász Ferencsel közösen) Nagynak, hidegen hagyta *A Zöld Angyal* poétájának tevékenysége.

Az ötvenéves Nagy Lászlót köszöntve írta Csoóri Sándor (*Elérte a láng a képzeletet*): „Alig van, sőt talán nincs is költőnk, akivel ma Magyarországon annyian együtt volnának, mint vele.” Mert „a világot ő mindig úgy bizta rá a nyelvre, mintha a nyelv: Isten volna”? Valóban „nagy hatalmú és cselekvő” ez a nyelv. Kevés simogatásában és ezer robbanásában is. Drámaisága, jóllehet a Somló felől jövő szél szikráztatja, sötét felhőiben – a tisztességre (egyévre és hazára) szünetlen leselkedő veszély kimondásában – van. Senkinek és semminek nem kegyelmező indulatában. A személy – Czine ír a fiatalkori, énekkel tarkított „bandázásokról” – szeretni való. Metaforát sűrűn csattogtató *verskorbácsa* – mert minden ütés fáj – nem annyira. Pedig ebben a *kínzó* szeretetben annyi melegség van, annyi világot eligazítani igyekvő – az egyént *örhelyzete* folytán (a szerelemre is ügyelni kell, a hazára is ügyelni kell) Nappal süttető – szándék, hogy lehetetlen kibújni büvköréből.

„A költői kép energiasűrítés, magas fokú érzékletesség, szinte tapintható plasztika” – így a költő *Az én gondjaim* című írásában. Követői vagy a vele egy húron pendülők is ezt vallják. Mintha az a *Csillagvirágváza* (Utassy József) – mert négy égtáj feszíti palástját-páncélját – sohasem volna szétrobbantható. Ratkó József búcsúversében szinte „Dózsa-evésre” vetemedik: „Milyen idő jön, Halott, / hogy elásunk, mint a kincset? / Meg kéne ennünk, Halott, / szavaidat is lenyelnünk” (*Nagy László*). E nélkül a végtelen szomorúságú és kiúttalanságról tanúskodó – „sohse márciusodik” – *plasztikai* jövőkép nélkül hatásos volna-e a *Tánc* apokaliptikus víziója? A kezdés és vég – dráma és drámai furcsaságú remény: „Magyarország temetőföld, / posztumusz humusz. / Történelme soha el nem / évülő priusz (...) Életet aki ha itt vet, / húsba vet magot. / Holtból bú elő a kised, / jövődő halott. // Mégis: hogyha szülni már egy / ringyó sem akad, / hónom alatt költöm ki a / fiacskáimat”.

Akárha az „eljön a Zöld Angyal” – eljön a fekete katoná – a véraláfutásos jövő visszhangoznék. E nélkül az „alapélmény” nélkül az elégia felé hajlásában is komor következetességgel éneket mondó Csoóri Sándor, a vasat is meghajlító Buda Ferenc, a doni fehér sivatag sírását megidéző Bella István, az iszkázi kozmoszt más fénytörésben láttató Ágh István, a természet bukolikájában is a létezés sarkcsillagait láttató Kiss Benedek – és hogy fiatalbakkat is említsek – a csíkszeredai Ferenczes István, a bérbaltavári-budapesti Nagy Gáspár és a mezővári Vári Fábrián László költészete nem volna az, ami: a történelem pecsétjével (is) hitelesített, tüzes indulatú metafora-lánc. Érzékletes képi beszéd, ám Illyés gondolati versének logikáját is magában foglaló tisztaság-próba.

Az *Elérhetetlen föld* alkotói – a már említett Utassy Józsefen és Kiss Benedeken kívül Rózsa Endre, Kovács István, Oláh János, Mezey Katalin és társai – ugyancsak sokat köszönhetnek Nagy Lászlónak. Az általa írott antológia-előszó, a dolgok kristálytisztá néven nevezése – ezek a fiatalok „a torkon vágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül” (*Fölrepülni rajban*) – bátorságot adott és hitet, s nem utolsósorban olyan indítólökést, amely a pályakezdésen jóval túl is ösztönző erővé vált. És az maradt – ezért is teljesedtek ki az életművek – mind a mai napig.

Magam is láttam Fejedelem voltát, amikor a Kortárs még – amelynek a szerkesztőségében dolgoztam – az Élet és Irodalommal együtt a Széchenyi utca I. sz. alatt székel. Az irodalmi hetilap képszerkesztőjének a grafikusok és festők örömmel hozták munkáikat – gyakran még a folyosón való sorban állást is elviselték (Nagy Lászlónak akkora szobája volt, hogy ha egy *ember* bement, kettőnek ki kellett jönnie) –, hiszen tudták, hogy minden alkalommal gondos szeretet veszi őket körül. Munka végeztével innen ment át – néha kísérettel, néha

egyedül – a Nimród étterembe, hogy elköltse ebédjét. Sok asztaltársa volt – szerették, tisztelték, kíváncsiak voltak egy-egy szavára, véleményére –, de legszívesebben Páskándi Gézával és Takács Imrével ebédelt. Páskándi, a nagy dumájú világfi és Takács, a kevés szavú paraszt filozófus itt is (különbön mindkettő kollégám volt) jól kiegészítették egymást.

Sokszor állt rövidebb-hosszabb írásban egy-egy pályatársa mellé. Úgy, hogy antológia bevezetőben (Kiss Anna), újságcikkben (Szalay Lajos, Rékassy Csaba, Orosz János), katalógus-szövegben (Korniss Dezső, Molnár József), valamely könyv előszavában (*Elérhetetlen föld*), egyikről-másikról esszé-, „recenziót” írva (Kallós Zoltán: *Balladák könyve*, Tamási Gáspár) bemutatta őket. Néha szóban is (*Az új magyar művészetről*, Marsall László). Egy-egy alkalommal születésnap-i köszöntő (Ferenczy Béni, Zelk Zoltán) és búcsúztató is (Kondor Béla, Kormos István, Szilágyi Domokos) kikerült a tolla alól.

A versajánlásokkal megtisztelték tábora is nagyon gazdag. Legyen komoly vagy bármily játékos a vers, sosem marad ki belőle a megszólítottak „jellemrajza”, megannyi tulajdonsága. Tehát a kedvességen túl az ilyesféle „alkalmi vers” is poétikai erővel (forma, leleményesség) bír. Nagy Lajos – *Halálig tiszta; Búcsú Tamási Árontól*; Berki Viola – *Viola rajzai*; Korniss Dezső – *PásztóRablók*; Budai Ilona – *Szólítlak, hattyú*; Szervátiusz Tibor – *Ady Endre andezitből*; Szabó István – *Az elhunyt várakoztatása*; Simon István – *Három nap, három éj*; Szilágyi Domokos – *Glossza, bocsánatért*; Latinovits Zoltán – *Gyászom a színészkirályért*; Kormos István – *Kormos és körei*; Schéner Mihály – *Schéner Mihály festő-, szobrász- és kalapgyűjtőművésznék*; Ágh István – *Vers és szőlővessző öccsének*; Bella István – *Bárányos dedikáció*; Zelk Zoltán – *Madaras dísztvírat a beteg Z. Z. költőnek, születésnapjára*.

A Kondor Bélához és Orosz Jánoshoz fűződő barátságon kívül, a felek közötti több-kevesebb rokon vonás révén, számtalan olyan kapcsolat alakult ki, amelyben a

művek – a személyek közötti viszonytól függetlenül – erősítették egymást. Hogy csak a képzőművészeket említsem: Szalay Lajos, Vígh Tamás, Barcsay Jenő, Korniss Dezső, Schéner Mihály, Deim Pál. Ugyanakkor zenei „szövetségek” is születtek. A Nagy László-vers volt olyan erős, hogy kihívást jelentsen akár a legremekebb zeneszerző számára is. Korvalóságából a zenei harmóniak (vagy diszharmóniak) által megszólaltatott tisztaság „korvalóságát” kellett áhítattal, drámai erővel, balladisztikusan

vagy épp a kozmikus hangzásvilágra ügyelve kibontani. Kósa György dala (ének – zongora), a *Szólítlak, hattyú* – unikum.

A többi zeneszerző kórusműben szólaltatta meg – bár Kocsár Miklós három nőikarának egyikében (*Ó, havas erdő némasága*) jelentős a szoprán szóló is – a kényesen büszke, s ugyanakkor szilaj versbeszédű világot. Láng István (*Tűz*), Vántus

Derkovits Gyula (1894–1934), rézkarc

István (*Tűz*), Orbán György (*A feltámadás napján – csodafiú-szarvas*), Csemiczky Miklós (*Virág, virágom*) egymeműikarra, nőikarra írott művei a felsőiskolai kozmosz illuzórikus valóságát, „történelmi” szépségét hozták vissza. Különösen Kocsár Miklós tett sokat azért – talán mert „ráérezte Nagy László ősi elemekből táplálkozó modern költészetére” (Ittész Mihály) –, hogy ez a „mély értelmű, kozmikus poézis” a zenei hangzásvilágot tekintve is a legméltóbban ragyogjon (*Liliom-dal; Tűz, te gyönyörű; Tűzciterák; Csodafiú-szarvas; Három nőikar – Szerelem emléke, Ábránd, Ó, havas erdő némasága*). Az 1956-os magyar forradalom ötvenedik évfordulóját is az ő kompozíciójával, a Nagy László négy versére írott kórusművel ünnepeltük. (A népzenei vagy az abból induló muzsikát játszó együttesek is – Sebő Ferencéktől a Misztrálíg, és a Kalákától a Mentés másképpen csoportig – természetesen nagy kedvvel és leleménnyel nyúltak/nyúlnak ehhez a tiszta forráshoz.)

Ám Nagy a hazai kollégákon kívül baráti-munkatársi (nem föltétlen a személyes ismeretségen alapuló) kapcsolatban állt megannyi ország írójával is. Hogy nemzetközi-vé szélesedett a kapcsolat, leginkább a (kezdetben muszaj-

ból végzett, de később az érdeklődési körrel kiszélesedett műfordítói munkának köszönhető. *A vasárnap gyönyöre* poétája természetesen a rengeteg népköltészeti mű (bolgár, délszláv, spanyol, orosz, stb.) és külföldi klasszikus: a francia Rimbaud, a Bolgár Botev, a spanyol García Lorca, az orosz Puskin, a kínai Li Taj-po verseinek a magyarra ültetésével „alapozott”. És igen komoly figyelmet fordított arra, hogy nemzedékének költői vagy a még fiatalabbak magyarul is hangot kapjanak. Műfordításainak vezérelve: „a világ költői rokonok a humanitásban”.

A magyarítások nagy gonddal készültek – ebbéli kényszeredéseire bizonyosság a napló számtalan bejegyzése –, de úgy, hogy ne csupán az idegen föld íze legyen előttünk, de „az anyanyelv is dicsérettessék”. Az angol Dylan Thomas és Ted Hughes, az amerikai Gregory Corso, a szerb Vasko Popa, a lengyel Zbigniew Herbert, Wisława Szymborska, Tadeusz Nowak, a román Marin Sorescu és Ioan Alexandru, és sok bolgár poéta, Georgi Dzsagarovtól Sztefan Canevig, Nino Nikolovtól Hriszto Fotevig és Ljubomir Lencsevig, mind-mind tőle kaptak – más műfordítóik mellett – lámpányi fényt, hogy magyarul is megmutathassák karakterüket. Herbert szép verse, az *In memoriam Nagy László* megrendítően vall e kapcsolatról: „nem ittunk bort sorsot se törtünk / pedig együtt voltunk / a Rózsa s a Kereszt oltalmában” (Kalász Márton fordítása).

Nagy László érték-körei – talán a föntiekből is kitűnt – tágasak voltak. A „kortárs” státusz, fokozottabban ha mindkét fél tiszteli egymást, bizalmi kapcsolat is. Kiváltképp annál, aki nem kritikusként, hanem értékkutató és -őrző barátként vetette papírra sorait.

Viszont a legérdekesebb, legfőlzaklatóbb, legfájdalmasabb az a kortársi kapcsolat – ilyen esetben nincs bíró, aki ítélni tudna –, ami a családtagok között valósul meg. Ebbe a körbe a férj, Nagy László, a feleség, Szécsi Margit, a szerető, Kiss Anna és a családfő öccse, Ágh István tartozik. Szempontunkból az utóbbi van a legkönnyebb helyzetben. Ágh István, aki életkorát tekintve lassan apja lesz fiatalon meghalt bátyjának, mindig a legnagyobb rajongással ír-beszél-émlékezik Lászlóról. A lányok Lackónak szólították, vig kedélyű, erős ember volt. Néha vakmerő is. Jól bánt az állatokkal, a lovakkal, a metszőkással, az anyaggal. Mesteri fokon készített különféle tárgyakat (asztali lámpát, cipőt, derékszíjat, kazettát, kis szobrokat). Jól rajzolt és jól festett – művészi fokon.

És rengeteget okította testvéröccsét – az életre, az olvasásra (már korán Federico García Lorcát, Gorkijt és Adyt adott a kezébe), s nem utolsósorban a versírás csínjára-bínjára. „Lacitól többet tanultam, mint az iskolától. Intellektuális környezetet varázsolt a parasztudvarból.” Neki köszönheti Juhász Ferenc és Szeverényi

Erzsike korai ismeretségét – ő akkor még csak tízéves volt –, és az *Apám* dedikációját: „Pistinek meleg szeretettel és barátsággal, hogy még nagyon sok verset írjon és mindig tudja, hogy kiknek is kell a verseket írni! 1950 karácsonyán küldi és öleli, Juhász Ferkó.”

Ágh István pályája tehát azzal, hogy Nagy László volt a bátyja, meg lett alapozva. (Természetesen tehetség nélkül mit se számított volna ez a közelség.) Versdedikációinak, -megidézéseinek egy része szinte megegyezik bátyjával (Szabó István, Kondor Béla, Latinovits Zoltán, Schéner Mihály, Szécsi Margit, Csoóri Sándor, Bella István, Buda Ferenc). Aki a *Mégszonkább családi kör* című versét olvassa, az előtt könnyen fölfedődik a két fitestvér közötti viszony mélysége: „az ég a vizeket kérdi / föld a holtat miért érti / halott meg a földet kéri / mért nem lehet már kinézni / a nélküled jött tavaszra / soha-soha új tavaszra / én meg László tőled kértem / szabad-e szemeddel nézmem / aki édes bátyám voltál / halott apánk helyett voltál / mígnem te is halott voltál / édes játszótársam voltál / szerető ítélőm voltál / felsőbb egyetemem voltál”. (Csak költői fogás, hogy Ágh bátyja szemével akar nézni; költészete épp azért érték, hogy a felsőiskolai univerzum és az abból következő lét teljesen más szemszögből – elégikusabban – van ábrázolva, mint a sístergő testvér lírájában.) „Gyönyörűm, te segíts engem!” – hangzik föl tizenkétszer (a tizenkettedik versszakban egy kis változtatással) a *Himnusz minden időben* című gyönyörű költemény refrénje. Íme, a befejezés: „Felragyog az én udvarom, / Megdicsőül a vér s korom, / Galambok búgnak vállamon, / Gyönyörűm, ha segíts engem.” Szerelmi izzás, himnusz avagy a szerelem képében (álorcájában) elmondott – szabadság egyenlő nő –, a létezését szólító minden-ség-udvarlás, vallomás (több rétegű vallomás) próba? Nagy Lászlónál a megszólított – ez is a rejtőzés egyik formája – mindig összetett „személy”. Hatalmas szerelmi imája is, amely Margitnak, a feleségének van ajánlva (*A forró szél imádata*), a megnevezés és a meg nem nevezés által lesz izgalmas: „Szél, te síromat vigyázó forró szél, / te hű ebem – inkább hű ordasom, / ki az a csillag, ki ideültet fölém, / ki küld ide téged, hogy itt se nyugodjak soha?” (A rejtezésnek ilyesféle, de ennél jóval bonyolultabb formája – alább rátérek – az ajánlás nélküli *Bagolyasszonykában* fog majd igazán megvalósulni.)

Szécsi Margit érzése, szerelmét (párkapcsolatukat) tekintve, férjénél sokkal nyíltabb. Ezer vers (*Jaj; Szerelem – Hadd nézzem édes arcodat; A kivirágzott kéz; stb.*) szól erről a szegénységben fogant és költő-harcban kiteljesedett megdicsőülésről. Tisztán, megrázóan, a láz mint egyetemes összekötőkapocs erejével. Ám a *Levél N. L.-nak* – noha a férfi fején lévő glória nincsen teljesen összetörve: „Fehér inged átível Európán” – már a „bősz macska-hada-

kat” megemlítvén megélt keserűséget, az összetartozás ellenére is („fogalmaink: az ember és haza, / a sárga ló s a pegazus-fiak”) bizonyos megrendültséget tükröz. Ennek ellenére: „mind ami lét volt: lenni megmarad, / csak elburjánzik, dolgait leróván. / Fehér inged átível Európán”.

Mivel küszködött Szécsi Margit? Rémmel, látomással, valósággal? Halála után pár évvel világosan kiderült, hiszen Kiss Anna a Kortársban (1994. 11. sz.) közzé tette a *Versben bujdosó* költőjével folytatott – titkos? – kapcsolatának a dokumentumait:

Bagolyasszonyka én – Levelek Nagy Lászlótól. A kezdet (1970. június 17.): „alkonyi holddal, hold-tükörrel szárnyam alatt / feldíszített agancsok közé eszem volna, arany- / szálon lengő bábok közé? Mitől vérzik az én ma- / dárleptem a hóban, és a nyárba omló rózsa?” Nagy László titkos találkahelyre, Szipligetre várja „választottját” „Szívem!”, „Égi rozmaringom!” kezdetű udvarlóleveleiben. S meg is orrolnak egymásra, nyilván a női féltékenység fertőzi a kapcsolatot. Nagy László megírja, hogy „egy halálosan beteg

nőt (embert) szeretne visszacirógatni az életbe”. S az 1975. március 3-i levélnek döbbenetes az utolsó mondata – aláírás: „Egy hűséges alattvalója”: „Láncaimból egyelőre (sic!) nem bírok szabadulni. S nem kőhalom nyom, hanem kónél is nehezebb sorsom.” Páskándi Géza egy Nimród éttermi számla hátoldalára 1976. febr. 9-én az alábbi sorokat rögtönzi: „Én mindig látlak benneteket. Ez maga is költészet” (*Nagy Lacinak és Kiss Annának*).

Nagy László a naplójába 1975. június 30-án az alábbiakat írta (este fél tizenkettőkor): „Ültem az írka fölött, a Bagolyasszonnyal szeretnék bensőséges kapcsolatot – lehet, rejtelmes lesz a vers, erotikus is. Majd meglátjuk.” A vers alatt – nyilván elterelő hadmozdulatként – mottó-szerű megjegyzés a *Bagolyasszonyka* című ballada eddig senki által meg nem fejtett rejtelméről. És akkor a befejezés (már a *Verses és versfordítások* első kötetéből): „De hajnalig, hajnalig, / te fátylas Bagolyasszonyka / ütögeted hátam rajongva – / Dániát meg a konzerv-holdat, / még Hamletet is, a fagyottat / te fölgyujtanád, / de csak én esem szárnyad közé, / föléd meg alá, / te kénsárga földgömb-szemű, / te fe-

hér selyem szem-keretű, / te sercegő cica-fejű, / te jázminnal ékes hasú, / te vérrel is jó illatú, / te lágyékban sötét mohás, / te fátyol-sötét mohogás, / te hátamon ostrom – // de hajnalig, hajnalig / hova tűnik a hús, / hova ágy, hova ház? / A csont marad meg, csak a váz / s a vázon az ostor.”

Bűn, megnyugvás, a költészet diadala?

Amíg Nagy Lászlón és kortársain gondolkodom – még mennyi vetülete volna a kapcsolatoknak! –, látom a költőt a maga valójában megjelenni. Test, és mégsem test – hóharmat Isten képében.

Nem voltam barátja, csupán csodálója, tisztelője. Jó párszor – többnyire a szerkesztőségben és egyszer-kétszer a Nimródban – találkoztunk. Egyik ilyen alkalommal Kolozsvárra menet megkérdeztem tőle, hogy nem akar-e valakinek valamit küldeni. Válasz helyett cselekedett. Szilágyi Domokosnak dedikálta a *Versben bujdosó* című verseskötetét. (A pontos dátum, hiszen én is akkor írtam vele alá a példányomat: 1973. XII. 4.)

Arcát legélesebben (1976 november elején

vagyunk) a Szilágyi Domokos temetése utáni búcsúvacsoráról őrzöm.

Elfáradtam az óráig való toporgásban, s közben többször is álltam az Egyetemek Házában főlravatalozott koporsó előtt díszőrséget. S barátaimmal – Kányádira, Szilágyi Pistára, Lászlóffy Alira, Fodorúrra (Fodor Sándorra), Kántorra, Csoóri Sándorra és Páskándi Gézára emlékszem – vállon vittük a koporsót az utcán álló gyászhintóig. A temetés is eléggé megviselt. Órák múlva jó volt a Continental (régebbi nevén New York) Szálloda fehér asztalánál – beszélgetve, anekdotázva – Sziszre emlékezni.

Nagy László (a Házsongárdi temetőben ő búcsúztatta barátunkat – akiről, micsoda dráma!, három évtized múltán kiderült, hogy *besúgó* volt) az asztalfő közelében foglalt helyet. Fáradt és letört volt, de – van-e ennél üdítőbb frissítés? – fájdalmát nőkbe fojtotta. Körülduruzsolták. Ha valamennyire kínos volt is – vers őrti – az ilyesfajta „fölordódás”, bátran viselte a megpróbáltatásokat.

Akár gondolt ott az elmúlásra, akár nem, egy év és pár hónap múlva már ő is halott volt.

Kohán György (1910–1966), tusrajz